

HET TOLHUIS AAN DE HOOGENWEG

'Vroeger was alles beter', een veelgehoord gezegde. Toch is dat zeker niet altijd het geval geweest. Betalen deed en doet niemand graag; wat dat betreft is er weinig veranderd. Als je nu van Hardenberg naar Duitsland wilt, neem je gewoon de nieuwe comfortabele Duitslandweg. Met aan weerszijden van het asfalt uitgestrekte landerijen, ben je in een mum van tijd 'zur Grenze'. Tot voor kort was men aangewezen op de weg die via de brug over het Overijssels Kanaal, door de buurtschap Hoogenweg, langs grensdorp Venebrugge richting Duitsland voerde. Even voorbij genoemde kanaalbrug stond aan de zuidzijde van de weg een tolhuisje. Alle passanten moesten hier het tolgeld betalen alvorens ze hun weg konden vervolgen. In de jaren '80 van de twintigste eeuw werd het voormalig tolhuis afgebroken. Over haar geschiedenis en dat van de Hoogenweg of Kunstweg volgt hierna een korte geschiedenis.

Betere 'communicatie'

De weg vanaf de grens naar Hardenberg is sinds onheuglijke tijden een belangrijke geweest. Bij de Venebrugge kwamen velen de grens over die langs Hardenberg hun bestemming in de rest van Nederland zochten. De stad Hardenberg had vanouds het recht om tol te heffen. Rond het midden van de negentiende eeuw begon men in Nederland met het verbeteren en min of meer verharderen van de belangrijkste wegen. Men zag nut en noodzaak van de vaak forse investeringen, ter verbetering van de handelsbelangen. De slechte wegen zorgden bij regenachtig weer voor groot oponthoud en soms zelfs voor een gehele stremming van het verkeer. Vooral in de lente, herfst en winter veranderden de wegen door regen en sneeuw regelmatig in modderpoelen. Voor paard en rijtuig was er dan geen doorkomen aan. Er was de regering veel aan gelegen dat ook in het 'achterland' van Nederland belangrijke wegen geoptimaliseerd werden. Toen het bestuur van het aangrenzende Graafschap

Bentheim besloot om de *heirbaan* van Neuenhaus naar Venebrugge te verharden - om zo de communicatie met Holland te verbeteren - kon de Nederlandse overheid weinig anders dan op dat initiatief aansluiten. Zo ontstond 't idee om *den Ouden-* of zogenaamde *Hoogen-weg*, die als zandweg vanaf de stad naar de grens voerde, te verharden. Een idee dat niet snel gerealiseerd kon worden. De kosten waren dermate hoog, dat veel vergaderd, gesproken, gepland en gedelibereerd werd. Uiteindelijk nam het geheel, van plan tot uitvoering, meer dan acht jaren in beslag. Het resultaat was er dan ook naar. De totale weg werd verhard en kreeg de benaming *Kunsweg*. In 1853 besloot de gemeenteraad van Stad Hardenberg om de Kunsweg te verharden met zogenaamde Macadam: door stenen en keien tot gruis te maken en dit over de wegen te verspreiden. Deze techniek was bedacht door een Schotse ingenieur. Hij heette MacAdam en daarom werden dergelijke puinwegen Macadamwegen genoemd. Het in goede staat houden van de eenvoudige Macadamwegen was echter geen sinecure. In de regentijd ontstonden er vele moddergaten en in de droge perioden verpulverde het verhardingsmateriaal en ontstonden er vele kuilen. Toch zou de Kunsweg al een hele verbetering zijn ten opzichte van de zandwegen die men tot dusverre had gekend. In september 1855 besloot de gemeenteraad om de aanleg van de Kunsweg te gunnen aan de laagste inschrijver, H.P. Mourus, voor een totaalbedrag van ruim twintigduizend gulden.

Wie zal dat betalen...?

De aanleg van de Kunsweg was een bijzonder forse investering. Naast subsidies van het rijk en een speciaal voor dit doel afgesloten geldlening, besloot de gemeenteraad tot het heffen van tolgeden op die route. In februari 1857 werd de bouw van een tolhuis aan de Kunsweg publiek aanbesteed. De laagste bidder bleek aannemer B.H. Trooster uit Zwolle, voor een som van f. 1345. Hij kreeg dan ook de opdracht om het tolhuis en een tol-boom te bouwen. Met de bouw van het tolhuis alleen was men er echter nog niet. De tol moest afgedragen worden aan een tolgaarder. Hiertoe besloot men de tol te verpachten. Een enkele tolpachter kennen we bij naam, zoals Jan Herman Wandscheer en Egbert van 't Holt.

De Hardenberger Jan Herman Wandscheer was de eerste tolgaarder in het tolhuis. Hij was gehuwd met Gerritjen Kluyvers. Over dit echtpaar is nog een saillant detail bekend. Ze waren in 1841 getrouwd in Ambt Delden, maar gingen wonen in stad Hardenberg. Daar werd nog datzelfde jaar een dochtertje geboren. Daar zou het echter niet bij blijven... Jan Herman en Gerritjen kregen samen twee-en-twintig kinderen in de periode tussen 1841 en 1864. Toen nummer 22 geboren was, haalde dat feit zelfs het Algemeen Dagblad!

In 1883 overleed Gerritjen; in 1894 gevolgd door haar man, de tolgaarder. Heel bijzonder is dat in de archiefcollectie

Veldsink nog een *register van ontvangsten en uitgaven van de tolgeden op de kunstweg van Hardenbergh naar de Pruissische grenzen* wordt bewaard. Het register is door J.H. Wandscheer bijgehouden tussen 1857 en 1874. Nóg een bewijs dat hij vanaf de oplevering van het tolhuis de eerste tolgaarder was. De 27-jarige Egbert van 't Holt volgde de overleden Wandscheer op in 1894. Om zijn functie goed te kunnen uitoefenen werd hij ook benoemd tot onbezoldigd rijksveldwachter. Zo had hij de middelen om - eventueel met dwang - de te betalen tolgeden te incasseren. Natuurlijk waren er mensen tegen de verplichte afdracht van tolgeden. Eén bepaalde groep bezwaarmakers bestond uit

Hardenberg 27 april. — Als eene zeldzaamheid vermeldt men dat de vrouw van den tolgaarder J. H. Wandscheer alhier dezer dagen van haar 22ste kind is bevallen.

de inwoners van het aangrenzende Radewijk en Wielen. Zij schreven in 1874 een brief aan het gemeentebestuur met het verzoek om de tol voor hen af te schaffen. Het was voor hen een groot probleem dat ze steeds tol moesten betalen, terwijl ze slechts met hun wagens over de straatweg tot aan Wandscheer bij 't kanaal reden. Daar lag de marktschuit uit Zwolle die goederen voor hen meenam of afleverde. Ze meenden ook eigenaar te zijn van de straatweg en vonden het niet eerlijk dat de ingezetenen van de stad wel zonder tol te betalen het kanaal konden bereiken. De petitie werd ondertekend door GJ. Jonkhans, GJ. Snijders, J. Broekroelofs, G. Bolks en GJ. Snoeijink. Het verzoek werd aangehoord, maar niet ingewilligd.

Overdracht Kunstweg en einde tolheffing

In 1908 besluit de gemeenteraad op verzoek van Gedeputeerde Staten van de provincie Overijssel de Kunstweg naar de Pruisische grens over te dragen aan de provincie. In diezelfde tijd werd de roep om afschaffing van de tolheffing alsmaar luider. Ook de ingezetenen van Hoogenweg drongen er nu op aan. De buurgemeente Ambt Hardenberg wilde voor haar ingezetenen uit Radewijk en Wielen eveneens een zo spoedig mogelijke afschaf van de tolgeldheffing. Ze bood Stad Hardenberg zelfs een afkoopsom van vijfhonderd gulden zodra deze de heffing zou beëindigen. Aangezien de verpachting van de tolrechten al per 1 november 1909 beëindigd kon worden, besloot de raad om in te stemmen met overdracht van de weg aan de provincie en de afschaffing van de vijftig jaar eerder ingestelde heffing van tolgelden. De verpachting van het voormalig tolhuis werd omgezet in verhuur. Pachter Gerrit Jan Heersmink verzocht in 1915 de woning met grond onderhands te kunnen huren. Het college van B. en W. zag onderhandse verhuur echter niet zitten en stelde de raad voor om de woning publiekelijk te verhuren. Aldus werd besloten.

In het Salland's Volksblad werd door de gemeente Stad Hardenberg een advertentie geplaatst voor de publieke verhuur van het voormalige tolhuis. Er kwamen zeven inschrijvingsbiljetten binnen. Gerrit Jan

van der Velde bleek er het meeste belang bij te hebben. Hem werd toegestaan het voormalig tolhuis voor een bedrag van 182 gulden per jaar, voor de duur van zes achtereenvolgende jaren, te huren. Helaas zou hij maar kort in het pand wonen, want hij stierf op 31-jarige leeftijd, op 13 februari 1916. Zijn weduwe vroeg nog diezelfde maand toestemming aan burgemeester en wethouders om de door haar gehuurde woning te mogen onderverhuren aan het gezin van landbouwer Gerrit Jan Grendelman. Het college stemde hiermee in, mits de weduwe de aansprakelijke persoon zou blijven. Bij het eindigen van de huurperiode werd het tolhuis verhuurd aan de eigenlijke bewoner, het gezin Grendelman. Op advies van Gedeputeerde Staten was de huurprijs wel

verhoogd naar 250 gulden per jaar. De provincie stelde voor om het tolhuis met ingang van de nieuwe termijn openbaar te verhuren, maar daar zag de gemeenteraad vanaf, omdat men nu de zekerheid had dat de belangen van het gemeente-eigendom door de tegenwoordige huurder in alle opzichten uitnemend behartigd zouden worden. Bij een andere nieuwe huurder moest men dat nog maar afwachten.

Kort na de oorlog is het oude tolhokje dat voor het huis stond per ongeluk afgebroken. Het gebeurde dat Dirk Jan Nijeboer, bewoner van de Hoogenweg, met zijn paard en wagen onderweg was om turf van Kloosterhaar naar een schip in het kanaal te brengen. Het paard schrok ergens van en raakte op hol, waarbij de zijspan van de turfswagen door het tolhokje boorde. Het paard raakte los van de wagen en werd pas in Hardenberg gevangen en tot bedaren gebracht. De turf, de wagen en de onfortuinlijke voerman belandden in de sloot. Het gezin Grendelman zou de woning lange tijd bewonen. Drie generaties Grendelman huisden er van 1916 tot 1984. Na het overlijden van Gerrit Jan Grendelman, verhuisde zijn weduwe naar een woning in Heemse. Het pand werd korte tijd later afgebroken. Al die tijd was het door de gemeente verhuurd geweest. De grond waarop het voormalig tolhuisje stond, werd pas in het jaar 2000 door de gemeente verkocht aan de maatschap Koers aan de Hoogenweg. Zo kwam er definitief een einde aan bijna anderhalve eeuw geschiedenis van het tolhuisje aan de Kunstweg.

Met dank aan:

M. Grendelman, D. Breukelman-Grendelman, G.H. Koers, D.J. Nijeboer en J. Wigger.

Het GEMEENTEBESTUUR van **STAD HARDENBERG** zal bij inschrijving, publiek verhuren voor den tijd van zes achtereenvolgende jaren, ingaande 1 November 1915,

de Boerderij,

z.g. het voormalig tolhuis, thans in huur bij G. J. Heersmink.

Gezegelde inschrijvingsbiljetten, mede door twee borgen onderteekend, worden ingewacht voor of op 2 Augustus a.s. ten gemeentehuize alhier.

Hardenberg, 9 Juli 1915.

Het Gemeentebestuur voornoemd,
J. W. C. BLOEM, Burgem.
W. G. NIJZINK, secr.